

*Душан Достанић**

Институт за политичке студије, Београд

ПОСТОЈИ ЛИ РАСТ ДЕСНОГ ПОПУЛИЗМА У ЕВРОПИ?**

Сажетак

Током последњих година учестало се говори о расту десног популизма у Европи. При томе најчешће није реч о вредносно неутралној изјави, него се тај наводни раст представља као изазов, ако не и као опасност за демократију, па чак и Запад у целини. У овом чланку износе се три замерке таквом широко прихваћеном наративу. Прва замерка односи се на непрецизну дефиницију популизма. Наиме, у литератури није сасвим нејасно шта је популизам и шта би требало да представља. Други приговор се тиче методолошких проблема мерења наведеног раста популизма, који једним делом проистичу из непрецизне дефиниције појма чији раст би требало мерити. Напоследку, трећи приговор се односи на морално-политичку оптерећеност појма популизма. У чланку се закључује да појам популизма, а са њим и доминантна нарација о расту десног популизма у првом реду служи као борбени појам, односно средство у конкретној политичкој борби.

Кључне речи: Популизам, десница, конзервативизам, Европа, национализам

* Имејл-адреса: dusan.dostanic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно–истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Последњих година често се говори о расту десног популизма у земљама Запада. Успеси странке Право и правда у Пољској, излазак Британије из Европске уније, дугогодишња власт Виктора Орбана (*Viktor Orbán*) у Мађарској, и избор Доналда Трампа (*Donald Trump*) за председника Сједињених Америчких Држава обично се посматрају као манифестације таласа популизма и његовог полтичког успеха. Широм Европе су странке такозваних десних популиста бележиле значајан раст подршке, од Француске и Италије до Аустрије, Холандије и Шведске. Чак је и у Немачкој, која је дуго важила за пример велике европске државе без снажне и политички значајне десне странке, новоформирана Алтернатива за Немачку (АфД) успела не само да освоји места у Бундестагу, већ и да постане најснажнија опозициона странка током последњег мандата канцеларке Ангеле Меркел (*Angela Merkel*). Понекад се у контексту популизма помиње и руски председник Владимир Путин. У већини европских држава опажа се раст незадовољства према старим и етаблираним странкама, те спремност грађана да свој глас дају новим, тзв. популистичким снагама. Постоје мишљења да је то „најмаркантнија промена у политичком пејзажу” барем у последње две деценије (De Benoist 2021, 7), док други аутори долазе до закључка да живимо у „времену популизма” (Muf 2019).

Међутим, већ само набрајање политичара и покрета који се најчешће помињу као представници популизма показује да међу њима постоје значајне идеолошке разлике. Па ипак, упркос приметним разликама као и очигледној чињеници да популистички покрети и странке ни у ком случају не представљају некакв монолитан блок, у појединим случајевима све те значајне разлике падају у други план пред оним сличностима које омогућавају успостављање комуникације и сарадње између неких од тих станака на националном нивоу (коалиција Лиге и Покрета пет звезда у Италији) или на европском нивоу.¹ Другим речима, нема сумње да се у политичком

1 Видети на пример интервју Александра Гауланда (*Alexander Gauland*) из Алтернативе за Немачку у коме објашњава потребу сарадње на европском нивоу између странака које се по великом броју питања идеолошки разликују као и према својим националним циљевима. Гауланд узима за пример италијански Лигу чију финансијску политику сматра погрешном, док њену избегличку политику сматра исправном, док код Марин Ле Пен (*Marine Le Pen*) препознаје „антинемачки ресентиман” (Gauland 2019a, 10–20). У неким случајевима постоје и спорови поводом конкретних питања. На пример, Слободарска страна Аустрије и италијанска Лига имају другачије погледе по питању Јужног Тирола. Такође, односи између шпанског Вокса и Лиге су постали компликовани након што је Матео Салвини (*Matteo Salvini*) подржао каталонске сепаратисте.

животу Западних земаља догађају крупне и значајне промене, те да је задатак политичке науке да покуша да објасни та дешавања.

Међутим, доминантан наратив о наводном расту десног популизма не представља вредносно неутралну констатацију стања ствари, већ се у оквиру те тезе популизам тумачи као опасност или изазов за демократију, па чак и за Западну цивилизацију у целини. Тако познати немачки историчар Хајнрих Аугуст Винклер (*Heinrich August Winkler*) пише да либералну демократију Запада споља доводе у питање режими попут оног у Народној Републици Кини, док је изнутра угрожавају популистички покрети и партије (Vinkler 2019, 323), док Питер Макинон (MacKinnon 2022, 24) сматра да популизам подразумева одбацавање просветитељских вредности, те „бег од разума, науке и хуманизма”. Безбројне друге књиге и чланци о популизму спадају у ову категорију од Јан-Вернер Милерове (*Jan-Werner Müller*) утицајне студије *Шта је популизам?* до врло личне књиге Ен Еплбаум *Twilight of Democracy* (Applebaum 2020). Оно што је заједничко за ту бројну литературу, како ону публицистичку тако и академску, је уверење да данас бесни некаква чудна побуна, те да су популистичке вође и њихови савезници из конзервативног тора² рушиоци норми и вредности, уништитељи Западне цивилизације, па чак и претња „светском миру” како каже Дејвид Фрум (*David Frum*) (Griffiths 2019). Укратко, теза о „расту популизма” праћена је апокалиптичним тоном и позивима на мобилизацију против те нове пошести.

Овакво доминантно схватање популизма упркос својој широкој прихваћености пати од барем три велика недостатка који сваки за себе тезу о расту популизма сасвим дискредитују и чине неупотребљивом у научном контексту.

ПРОБЛЕМ ДЕФИНИЦИЈЕ ПОПУЛИЗМА

Први велики недостатак је непостојање јасне дефиниције популизма. Реч се налази свуда, али дефиниција нигде, духовито је приметио Филипе Рожер (*Philippe Roger*). Иако је „поље студија популизма” већ „претрпано” (Muf 2019, 21) остаје нејасно шта се

2 Ово неповерење према конзервативцима и демохришћанима који се морају „држати на оку” како због спремности да сарађују са популистима, тако и због опасности да се и сами преобрате у популисте посебно је уочљиво код Милера (2017, 10–11). Исто важи и за књигу Ен Еплбаум у којој се она углавном бави својим бившим пријатељима, конзервативним интелектуалцима, за које тврди да су постали савезници ауторитатних политичара, односно да су одговорни за Брејзит (Applebaum 2020).

под појмом популизма уопште подразумева и шта би он требало да значи. Инфлаторна употреба појма не само да није допринела концептуалној јасноћи, већ је учинила управо супротно. Реч је о „непрецизном, недокучивом и нејасном појму” чија је дефиниција због његове неконзистентности „тешко могућа” (Hartleb 2011, 53). То је термин за разне намене, свеобухватна категорија која се безбрижно примењује на различите феномене (Taguieff 1995, 17). Његово одређење се губи у мутним представама о популизму као о „антиелитистичком ставу”, „позивању на народ” и „обичне људе”, залагању за „једноставна решења”, „поједностављивању политичких структура и процеса”, односно о нечем што се некако доводи у везу са „ауторитаризмом” и „харизматским вођством” које „заводи масе” апелујући на у народу „латентно присутне предрасуде и страхове”.³ Ове мутне представе, вишесложна употреба појма као и немогућност да се популизам повеже са извесним бројем јасних политичких идеја говоре у прилог тези да се популизам не може сматрати посебном политичком идеологијом.⁴ Штавише, пре би се могло рећи да се популизам може повезивати са различитим идеолошким садржајима. Тако се, на пример, популизам може везати за национализам у облику „национал-популизма”, али није нужно националистички, исто као што се може доводити у везу са суверенизмом, али ни сви суверенисти не морају бити популисти. Исто тако, популизам може, али и не мора бити идентаријански, при чему се тај могући вид популизма не може редуковати на национал-популизам будући да се идентитет не мора нужно постулирати на основу идеје нације (De Benoist 2021, 126).

Поред тога не може се идентификовати ни посебна популистичка традиција политичке мисли онако као што је то случај са конзервативизмом, либерализмом или социјализмом. Оне традиције које би у одређеном контексту могле имати неку улогу у другом се уопште не узимају у обзир. На пример, традиција америчког аграрног покрета или руских народњака нема никакво место у савременом европском популизму и на њих се нико не позива. Такође, није могуће пронаћи идеолошке осниваче популизма. Заправо, не само да не постоји јединствена традиција популизма, већ се покрети који се обично називају популистичким позивају на

3 Фрум тврди да популисти нуде само „бес и страх”, али ништа суштинско (Griffiths 2019).

4 Ипак, један број аутора инсистира на томе да је популизам „танка идеологија” формирана око три суштинска концепта: народ, елита и општа воља (Mudde and Kaltwasser 2012, 9) те да се може повезивати са осталим идеологијама.

сасвим различите, ако не и супротстављене традиције.

Иако Хартлеб сматра да подела на леви и десни популизам доприноси разјашњавању ствари, то тешко да је случај, будући да постоје аутори који одбијају идеју могућности постојања левог популизма, чиме се тај појем везује искључиво за десницу. У најбољем случају, констатује се да „већи идеолошки афинитет популизма” за десницу него за левицу (Decker 2000, 27). Разликовање између десног, левог, односно ауторитарног, либертаријанског и центристичког (Norris and Ingelheart 2019) популизма не само да не решава проблем већ ствара још већу конфузију, будући да се поново потпуно различити политичари као што су, на пример: Муамер ел Гадафи (*Moamer el-Gadafi*), Берни Сандерс (*Bernie Sanders*), Емануел Макрон (*Emmanuel Macron*), Доналд Трамп, Силвио Берлускони (*Silvio Berlusconi*), Уго Чавез (*Hugo Chávez*), Маргарет Тачер (*Margaret Thatcher*), Махмуд Ахмадинеџад (*Mahmoud Ahmadinejad*) или Реџеп Таип Ердоган (*Recep Tayyip Erdoğan*) подводе под исту свеобухватну категорију „популизма”, док се разлике међу њима онда траже у томе да ли је тај популизам лево или десно усмерен. Међутим, поново остаје нејасно шта би могао бити тај заједнички именилац. На крају крајева, чак ни десни популистички табор не би чинио некакав идеолошки хомоген блок, што се јасно уочава када се упореде, на пример: Марин Ле Пен, Никола Саркози (*Nicolas Sarkozy*), Борис Џонсон (*Boris Johnson*), Виктор Орбан и Герт Вилдерс (*Gert Wilders*). Нема никакве сумње да, на пример, између Партије за независност Уједињеног Краљевства (УКИП) и Националног окупљања (НП) постоје крупне разлике у питањима економске и социјалне политике, док се холандска Партија слободе и мађарски Фидес тешко могу сложити по питању културне или породичне политике. Слично се може рећи и за значајне разлике у табору левих популиста, што је изазивало спорења у вези са тим да ли се Сандерс може сматрати популистом или не.⁵ У ретким случајевима када се аутори отворено залажу за леви популизам (Муф, Лаклау) подела између левог и десног популизма се заправо трансформише у вредносну поделу између доброг, инклузивног и егалитаристичког (левог) и лошег, ексклузивистичког (десног) популизма, при чему се

5 Милер (2017, 91), на пример, изричито каже да се Сандерс не може сматрати левим популистом, док Шантал Муф (*Chantal Mouffe*) за Сандерсову стратегију каже да је „сасвим јасно лево-популистичка” (Muf 2019, 91). Сандерса међу леве популисте сврставају и Норис и Ингелхарт. Вреди приметити да је за Милера популизам негативан феномен, док је се Муф отворено залаже за леву варијанту популизма.

тај добар популизам види као спасоносно решење у борби против оног лошег популизма који се мора зауставити (Muf 2019, 33–36). У сваком случају, као што примећује Фуреди, сваки појединачни покрет који се сматра популистичким мотивисан је мноштвом различитих идеала и политичких аспирација (Furedi 2016).

Са друге стране, један број аутора указује на релативну идеолошку неодређеност популизма на оси лево – десно (Taguieff 1995, 12). Други иду и даље те оспоравају читаву поделу на леви и десни популизам сматрајући је превазиђеном. Како пише Де Беноа, популизам није по себи ни левичарски, ни десничарски, већ превазилази ту застарелу поделу и замењује је другом између народа и естаблишмента. Другим речима, подела на левицу и десницу у стварности више нема никакву оперативну вредности и неподесна је за истраживање нових политичких феномена као што је случај са популизмом. То се види и по програмима неких популистичких странка где се спајају одређене леве и десне идеје (De Benoist 2021, 24–25; 38–39). Маркантан пример представља француски Национални фронт односно Национално окупљање. Наиме, Жан-Мари ле Пен (*Jean-Mari Le Pen*) се још 1995. године служио паролом „ни лево, ни десно”, да би странка доцније позивала на савез „левице рада и деснице вредности”. Резултат тога је значајна подршка коју ова странка добија из радничког миљеа (Decker 2000, 97). Такође, у поједини истраживачи констатују да се ни председник Трамп не уклапа потпуно у шему лево – десно (Norris and Ingelheart 2019, 219–221).

Уколико се чак и прихвати постојање левог, десног и центристичког популизма поставља се питање не само ко јесте, већ има ли више икога ко у данашње време није популиста? Наиме, то би значило да су у првом кругу председничких избора у Француској 2022. године највише гласова освојила три популистичка кандидата: Емануел Макрон (центар), Марин ле Пен (десница) и Жан-Лик Меланшон (*Jean-Luc Mélenchon*) као представник левог популизма. Слично се може приметити и у случају Србије где су странке које су имале доминантну улогу у периоду 2000–2012, означаване као популистичке, па се тврдило да је Српска радикална странка представљала „национал-популизам”, Демократска странка Србије „конзервативни популизам”, Демократска странка „ЕУ популизам”, а Социјалистичка партија Србије „социјални популизам” (Trailović 2012, 79). У коначници то значи да се политичка борба редукује на сукоб не између популиста и непопулиста, већ између различитих облика популизма. У складу с тим Стив Бенон (*Steve Bannon*) сматра

да је једино питање да ли ће победити популистички национализам кога представља Трамп или популистички социјализам чије је отелотворење Сандерс (Griffiths 2019).

Међутим, ако су сви популисти, онда више нико није популиста. На тај начин популизам нестаје као јасно одређен феномен. Излизан, разводњен и примењив на све и свакога појам популизма губи значење. Милерова (2017, 48) констатација „да с правом можемо говорити и о степенима популизма” је на изванредан начин признање да је реч о сасвим мутном концепту који се по потреби може развлачити на разне начине као да је од гуме, а у крајњем случају и степеновати према потреби.

У појединим случајевима се популизам негативно одређује као револт против либералне демократије или барем као побуна против естаблишмента. Међутим, тиме што се наглашава оно што популизам није, односно оно чему се популисти наводно или стварно противе нам не говори много о његовом позитивном садржају, односно о ономе што популизам заступа. Тврдња да популизам у првом реду значи бити против (Taguieff 1995, 32) није довољна, јер се против неке ствари може бити из различитих разлога, што поново подразумева подвођење различитих ствари под исти појам. Поред тога, критика естаблишмента у извесној мери игра улогу у политичкој стратегији сваке опозиционе снаге, поготово у кризним периодима. У том смислу, противници популизма пренаглашавају консесуални моменат у демократији, а занемарују конфликтну димензију политике. Са друге стране, тешко би било пронаћи странку која не би сматрала да управо она поседује „представљачко право”, па је у модерним демократијама иступање у име народа стара и свеприсутна пракса. Такође, уколико се прихвати процедурална дефиниција демократије где се више елита надмећу за гласове народа (Vobio 1990), популистичко супротстављање елити спада међу легитимне стратегије у оквиру политичке борбе међу елитама.⁶ Заправо, сама логика демократског надметања захтева супротстављање и неслагање међу актерима. С тим у вези, и Милеров (2017, 44) прекор популистичким странка да им недостаје „унутрашње демократије”, одакле следи да су и саме елитистичке организација је поново нешто што погађа све странке и што је опште место социологије партија (видети Michels 1990). На послетку, поједини аутори наглашавају да популизам не треба схватати као антиелитистички систем, јер

6 У том смислу и оптужбе да су да су Најџел Фараж (*Nigel Farage*) и Трамп лицемери јер тврде да говоре у име малог човека, док су сами део пословне елите и носе сакое од твида (Applebaum 2020) у суштини промашују мету

нису елите то чему се он противи већ начин на који се оне бирају (De Benoist 2011).

Милерова допуна да популисти нису само што су антиелитисти већ да су увек и антиплуралисти (Miler 2017, 30) само додатно усложњава ствари и то из два разлога. Прво, Милер превиђа да поједини покрети који се обично сматрају популистичким, на пример Вилдерсова Партија слободе, стално истичу да заправо они бране друштвени плурализам (секуларизам, права жена или права хомосексуалаца) од агресивног политичког ислама који жели да поништи Западно плуралистичко друштво и замени га исламском теократијом. Друго, Милер не говори ништа о томе на коју врсту плурализма мисли. Тиме се постиже да се популизам одређује преко појма који и сам остаје неодређен. Наиме, према Килмансегу (*Peter Graf von Kielmansegg*) могуће је разликовати три врсте плурализма: плурализам интереса, вредности и идентитета. Он даље наводи да демократија „подноси приличну количину плурализма интереса; теже јој иде са плурализмом вредности, а најтеже са плурализмом идентитета”. Разлог томе је што плурализам идентитета „значи да недостаје ‘ми’-свест” чиме је демократски консензус угрожен у својој суштини (Kielmansegg 1991, 39). Другачије речено, без заједничког идентитета, односно без „ми”-свести демократија постаје немогућа. Она по својој природи захтева „релативну хомогеност”. Килмансег, такође, упозорава да је „очекивање да ће друштво будућности бити неограничено способно за плурализам зато што ће бити неограничено спремно за толерантност, да ће, дакле, различите вредносне претпоставке и различити колективни идентитети моћи међусобно да коегзистирају у складу са својом вољом и правилима демократске игре” нада која против себе има људску природу (Kielmansegg 1991, 41; упореди Stevanović 2013). Другим речима, демократија није нити ће икада бити способна да поднесе неограничено много плурализма вредности и идентитета. Имајући то у виду поставља се питање шта значи када се каже да су популисти „антиплуралисти” и да је популизам „увек облик политике идентитета” (Miler 2017, 15)? Уколико се под тим подразумева да популисти указују на границе подношљивости вредносног и идентитетског плурализма, онда такво схватање нема никаквог смисла, јер постојање тих граница излази из појма демократије која унапред рачуна са постојањем релативно хомогеног народа (видети Šmit 2001a, 154; De Benoist 2011). Сам појам народа је већ нешто по себи ексклузивно. Стога Милеров покушај одређења популизма преко њиховог наводног антиплурализма у основи

представља покушај прећутне редефиниције демократије. Наиме, Милер не само да популисте сматра антиплуралистима, него тврди да је идеја о хомогеном народу „фантазија” и позивајући се на Хабермаса примећује да се та реч може користити само у плуралу (Miler 2017, 15), те да је народ „несигуран, ризичан, а можда и директно опасан израз” (Miler 2017, 73). Штавише, он такође тврди да нема ни коначног одговора на питање ко све припада народу и да то питање „треба да буде ствар демократске расправе” (Miler 2017, 82). То би значило да је Милерова демократија заправо демократија без народа, дакле без демоса. Она, на послетку, постаје немогућа, јер како је могућа владавина народа уколико се тек у оквиру демократске дискусије може доћи до одговора на питање ко је народ? У најбољем случају ту је народ замењује цивилним друштвом.⁷ Међутим, како је приметила Шантал Делсол (*Chantal Delsol*) на сабирању појединачних интереса заснована политика више личи на анархију, дакле не-политику. Насупрот томе, демократија се састоји у томе да се омогући више варијација општег интереса које народни суверенитет наизменично уздиже до нивоа представништва (према De Benoist 2021, 50). Дакле, оно што Милер чини својом дефиницијом популизма у суштини представља не само покушај да се индиректно редефинише демократија већ се истодобно одбацује и свака политика. Није случајно што они који се отворено бране популизам говоре о повратку политичког, односно борби против постполитичког (видети Mouffe 2005; Muf 2019; De Benoist 2021).

Инсистирање на популистичком антиплурализму ствара и додатне проблеме, јер се не може истовремено тврдити да популисти не желе никакве поделе у политичком организму и да чезну за „холизмом” (Miler 2017, 31) и понављати да су популисти они који поларизују друштво и призивају унутрашње сукобе, како то чини Фрум у полемици са Беноном (Griffiths 2019; Applebaum 2020). Није тешко пронаћи чврсте доказе који потврђују да је, на пример, Америка била снажно поларизована „до тачке дисфункционалности” (Haidt 2012) и пре него што се Доналд Трамп кандидовао за председника одакле следи да популисти не могу бити оптужени за изазивање подела у друштву. Поједини аутори чак истичу да поремећаји у комуникацији, при чему се мисли на смањивање

7 „Данас се жели да се народ замени цивилним друштвом. ... Природно, оно брани само групне интересе што га спречава у томе да уместо државе формулише стварни пројекат заједнице или да опсежно регулише друштво. ... Последица није више тиранија већине над мањинама, него тиранија мањина над већином” (De Benoist 2021, 57).

могућности изношења критике власти, нису дело „десних популиста” већ управо „владајуће елите” (Fritze 2021, 12). Са друге стране, свака антагонистичка концепција политике нужно претпоставља постојање плурализма и подела у друштву. Штавише и они који се обично оптужују за популизам, насупрот Милеру тврде да немај намеру да говоре у име читавог народа, јер су модерна друштва сувише комплексна и издиференцирана (Gauland 2019b, 15).

Један број аутора на популизам не гледа као на идеологију него истичу да је у питању „политички стил”, „стил реторике” и „дискурзивно стилски репертоар” (видети Taguieff, 1995; Brubaker, 2017; Norris and Inglehart 2019;) или пак *forma mentis*.⁸ На први поглед ово се може учинити прихватљивим, јер се популизам не везује за одређени режим или одређене идеје, и садржаје, већ за начин и форму у којој се ти садржаји изражавају. Дакле, реч је о „димензији политичке акције или дискурса” (Taguieff 1995, 9), односно о стилским сличностима које могу бити заједничке „сасвим различитим облицима политике” (Brubaker 2017, 360). Популиста више није онај који нешто захтева, већ га начин на који изражава свој захтев чини популистом.

Међутим, ни овај приступ није од велике помоћи, будући да се елементи одређеног стила могу пронаћи у сваком политичком табору и било ком идеолошком оквиру. Изгледа да је популизам као стил сличан демагогији, манипулацији, примитивним аргументима, мајоритаризацији и непосредности у комуникацији, што су све ствари које су везане за демократију и које ће остати на сцени све док живимо у демократији. Поред тога, оптужба за демагогију промашује мету, јер иако се популисти могу користити демагошким техникама, ипак постоји разлика између тога да ли се само говори у име народа или се залаже за то да се народу пружи средства са самостално изјашњавање (De Benoist 2021, 128; упореди: Gauland 2019b, 19–20). Другим речима, демагогија и захтеви за директном демократијом нису исто. Осим тога, и они који се називају антипопулистима могу се користити демагошким техникама ништа мање од „народних трибуна”. То, дакле, значи да популизам није нови феномен и он се може јављати у зависности од ситуације. У том смислу, као што је добро уочио Декер, и оптужба да је неко популиста може бити део популистичког стила и популистичке тактике (Decker 2000, 24). Другим речима, поново се долази у позицију да и етаблиране партије могу да се служе популистичким реториком против својих

8 Са друге стране Милер (2017, 48) инсистира на томе да популизам није само питање стила.

популистичких изазивача као што је био случај са Марком Рутеом (*Mark Rutte*) у Холандији.⁹ Противници Брежита који су се пре референдума служили кампањом страха и износили апокалиптичне сценарије у случају изласка Велике Британије из Европске уније могли би се такође означити као популисти. Будући да је популизам схваћен као стил, а не као идеологија, преузимањем реторике и етаблиране странке постају популистичке. Тиме се губи граница између популиста, непопулиста и антипопулиста и поново се долази у ситуацију да се популизам може пронаћи свуда или нигде. Различите карактеристике популистичког стила које се обично наводе у литератури често нису погрешне, али су или прешироко узете или су преуске. Тако се популизам у овом смислу може сматрати карактеристиком која се може степеновати. Будући растегљив и завиштан од околности популизам као стил такође престаје да буде прецизно одређен феномен. Он је „ствар мере, а не јасно оивичена појава која је присутна или одсутна” (Brubaker 2017, 362). Према томе, разлике између популиста и непопулиста се могу изводити прилично арбитарно. Тако, примера ради, Брубејкер прво каже да је „антиинституционализам” једна од карактеристика популистичког стила, да би одмах затим релативизовао ову тврдњу додајући да је реч о „селективном антиинституционализму” који нестаје онога часа када популисти освоје контролу над институцијама (Brubaker 2017, 362). Само по себи се разуме да кршење процедура и подривање институција није нешто што се може ограничити само на оне снаге које се називају популистичким. Значајни аутори су још пре „раста популизма” упозоравали на то да ванредно стање на Западу све више постаје редовно (Agamben 2005). Још је теже одредити оно што Брубејкер назива „ниским” стилем и прорачунатим кршењем правила пристojног говора. Везивање популизма за вођу који покушава да успостави „ауторитаран режим” на бази масовне подршке је, такође, сувише широко. Наиме, иако нема сумње да су популистичко покрети имали харизматске лидере (Буланже, Насер), то ипак не значи да се популистички лидер и харизматски вођа могу изједначавати (De Benoist 2021, 128). Укратко, и они

9 Поред Рутеа и код других политичара присутни су популистичка реторика и елементи популистичког стила. Тако се понекад подвлачи да је Герхард Шредер (*Gerhard Schröder*) владао популистичким начином говора (Decker 2000, 27). Овај популизам код етаблираних странака посебно долази до изражаја када су у питању познати слогани попут Обаминог “Yes, we can” („Да, можемо”) или “Wir schaffen das” („Ми то можемо”) Ангеле Меркел. У оба случаја је у питању директно обраћање народу при чему није до краја јасно ко смо то „ми”, шта је то што „можемо” и зашто бисмо то хтели.

конститутивни елементи популистичког репертоара које наводи Брубејкер су непрецизни и до те мере мутни да ни његово схватање популизма као репертоара не може избећи приговор да је сувише неодређено и вишезначно, понекад преуско, а понекад прешироко, па се на крају поново долази до ситуације да се популизам свуда може идентификовати.

Дефиниција популизма је толико широка и мутна да су поједини политичари покушали да овом појму дају позитивно значење (Гауланд, Бенон) и да га представе као синоним за демократију и владавину народа (видети Gauland 2019b; Griffiths 2019). Тиме се, међутим, отвара сасвим нова дебата око суштине популизма и његовог односа према демократији. Наиме, већина аутора сматра да се популизам антидемократска, патолошка и изопачена појава, нека врста завођења и инструментализације народа (Holtmann, Krappidel und Rehse 2006; Miler 2017) док други наглашавају његову демократску природу (Лаклау, Муф). Популизам не доводи у питање демократију, него се брани од мањкавог карактера репрезентативне демократије и олигархијских тенденција пише Де Беноа (De Benoist 2021, 133). То другим речима значи да не само што нема слагања поводом дефиниције популизма, већ и да постоји спор по питању његове суштине, односно демократског или ауторитарног карактера. Каква је аналитичка снага појма који се може користити на најразличитије начине и који за једне представља синоним за укидање демократије, за друге допуну и коректив демократији, док је за треће у питању њено истинско отелотворење и реакција на појаву дефицита демократије? Да ли је популизам антилибералан, али не и антидемократски (Krastev 2007, 60) или је демократија без либерализма немогућа (Miler 2017, 55–63). У појединим случајевима се каже да популизам може истовремено бити и коректив, али и претња демократији (Mudde and Kaltwasser 2012, 16), па се поставља питање шта се може учинити са појмом који истовремено означава супротне ствари: и залагање за народ и завођење народа? Укратко, у питању је дубоко политизован појам.

ПРОБЛЕМ МЕРЕЊА РАСТА ПОПУЛИЗМА

Други приговор односи се на мерење наводног „раста” и неодређену почетну позицију од које се тај раст може мерити. У литератури се често срећу тврдње да је широм Европе порастао број популистичких политичара и странка (Holtmann, Krappidel und Rehse 2006, 9). Међутим, нејасна и непрецизна дефиниција популизма не

пружа задовољавајуће критеријуме помоћу којих би се могло рећи које се странке и покрети могу сврстати међу популистичке и зашто. Одатле следи да уколико нисмо у стању да јасно одредимо шта је то популизам и ко је популиста, онда је тешко очекивати да бисмо могли мерити његов „раст”.

Чак и када бисмо се сагласили са мишљењем да је популизам заправо „реторички стил” још увек остаје отворено методолошко питање како се може мерити раст одређеног политичког стила, будући да се стил и начин комуникације не могу свести на једног политичког актера. Као што смо констатовали, сасвим је могуће да различите и супротстављене странке негују исти или сличан стил реторике. Поред тога, ако је популизам као стил флуидна категорија, односно питање степена и мере, а не јасно оивичена категорија, онда се његово мерење своди на мање или више субјективни осећај. Тиме се поново поставља питање начина мерења једне неухватљиве категорије која се свуда може пронаћи, иако истина у различитом обиму.

Оба ова проблема посебно долазе до изражаја код Бешића, који прво прихвата мањкаву дефиницију популизма и своди га на антиелитистички и антиплуралистички дискурс, при чему је и схватање елите прешироко постављено те се односи на „различите структуре, интересне скупине и друштвене групе које на било који начин могу бити таргетиране као ’непријатељ народа’” (Bešić 2017, 161). Укратко, код Бешића је популизам не само антиелитизам већ и „антидемократска вредносна оријентација” (2017, 164). Наратив се, према томе, сматра популистичким уколико: „прво, заступа интересе народа као хомогене целине, друго, да је антиелитистички по свом карактеру, и треће, да наступање против елите а у име народа искључује плурализам у либерално-демократском смислу” (2017, 165). Дакле, овде се понављају сва она места која смо у првом поглављу рада означили као спорна при дефинисању популизма. Уколико се пође од такве дефиниције не чуди ни закључак да је „популистички дискурс у Србији веома чест”, те да су на председничким изборима 2017. године сви кандидати уз изузетак Саше Јанковића користили тај дискурс. Поред тога, Бешић закључује да популистички дискурс „представља синкретизам који укључује и левичарске, и десничарске, и грађанске и друге идеолошке компоненте без обзира на чињеницу да су оне идеологије суштински различите како у својим премисама, тако и у својим последицама”, те да је „у Србији популизам доминантно ослоњен на национализам” (2017, 174–175). Укратко, покушаји мерења популизма завршавају

констатацијом да су на неки начин (скоро) сви популисти, (посебно уколико су националисти), те да су тако ноћу све краве црне.

Питање раста популизма постаје још компликованије уколико се има у виду да су неке од странака које се данас сматрају популистичким у различитим студијама различито класификоване. То је, на пример, случај са француским Националним окупљањем (бивши Национални фронт). Ова странка која се данас сматра главним представником „десног популизма” је у прошлости била другачије етикетирана, и често је помињана у контексту десног екстремизма, и крајње деснице (Kailitz 2004, 134–137). Може ли се одатле извести закључак да је ова странка током времена значајно изменила своје позиције што би оправдало промену у њеној класификацији? Такође, овде се отварају и нова питања везана за однос између екстремизма, „крајње деснице” и популизма. Уопште, изједначавање популизма и „радикалне деснице” делује тешко одрживо с обзиром на богату традицију радикално десне критике демократије. Питање о могућој промени политике мора се поставити и за друге странке које раније нису сматране популистичким, а данас се сврставају међу најмаркантније представнике популизма. На пример, када је Словеначка демократска странка постала популистичка и зашто? Чак и Милер (2017, 10) констатује да Фидес није одувек био популистичка странка и да се тек после избора 2010. године Орбан „преобратио” у „тврдог нелибералног лидера и противника ЕУ, који у својој земљи системски поткопава владавину права и демократију”. Наводно је исти преображај после 2015. године доживела и пољска странка Право и правда и од „умерене” странке постала популистичка” (Miler 2017, 10–11). Овакве констатације отварају нова питања везана за мерење „раста популизма”, јер остаје нејасно како је могуће мерити раст неке појаве ако странке готово преко ноћи могу од умерених постати „тврдо популистичке”. Такође, остаје спорно и да ли је могуће очекивати промену од популистичких странака у непопулистичке, те да ли би и та промена била тако једноставна? Немачки Зелени су, на пример, странка која је себе једно време доживљавала као „антипартијску партију” и залагала се за више директне демократије (Holtmann, Krappidel und Rehse 2006, 18). Ипак, о тој странци се данас не говори као о популистичкој. Уколико је прелазак из популистичког табора у непопулистички и натраг тако једноставан мерење раста популизма постаје готово немогуће.

У сваком случају, уколико желимо да говоримо о „расту популизма” морамо знати ко су били представници популизма пре 30 или 40 година, али то није лако рећи будући да су неке странке биле

другачије класификоване. Поврх тога, неке популистичке странке као што је АфД или шпански Вокс су формиране релативно недавно што отвара нове методолошке проблеме, јер како је могуће мерити раст изборне подршке странкама које до пре десетак година нису ни постојале? Тако су и констатације попут оне да се широм Европе просечан удео гласова који су популистичке странке освојиле на националним изборима за доњи дом у Европи више него удвостручио од шездесетих година, и од око 5.4% скочио на 12.4%, те да је током истог периода број освојених места је утростручен од 4.0% до 12.2% (Norris and Ingelhart 2019, 9) од мале користи, не само зато што се партијски пејзаж у многим државама изменио у назначеном периоду, већ и зато што њиме нису обухваћене бивше комунистичке државе као што су Мађарска, Пољска, Чешка или Словенија, а које се данас сматрају упориштима популизма.

ПОЛИТИЧКИ И МОРАЛНО ОПТЕРЕЋЕН ПОЈАМ

Трећи проблем је нормативна оптерећеност појма. О популизму се најчешће говори у контексту опасности за демократију, Европу, и Запад у целини. Свака њихова победа представља се као приближавање анархији или тиранији. У политичком дискурсу је појам популизма има негативну конотацију и представља оптужбу (Hartleb 2011, 53) или, другачије речено, онај ко је назван популистом треба да буде дискредитован (Gauland 2019b, 14). Нормативан тон сугерише да је десна, конзервативна позиција, тзв. популизам и све што је са њим у вези по себи дубоко проблематично и тиме и нелегитимно па чак и опасно. Нису ретка поређења садашњег „раста популизма” са „мрачним тридесетим годинама” (Krastev 2007, 57–58; Griffiths 2019). Тако, на пример, Милер (2017, 91) тврди да су националсоцијализам и италијански фашизам били популистички покрети, истина уз извесне додатне карактеристике, док Декер констатује да је Хитлеров покрет имао популистичке црте (Decker 2000, 24). Овакве тврдње су неодрживе већ и стога што су фашистички покрети принципијелно одбацивали сваку помисао о демократији што са популистима који се залажу за више директне демократије очигледно није случај. Међутим, смисао оваквих поређења и није објашњење феномена. У овом случају је у питању покушај да се нови феномен редукује на нешто старо и тиме дискредитује.

Укратко, популизам је морално и политички оптерећен појам. Поделе између популиста и непопулиста не описују се политичким

већ моралним појмовима. То је случај када, на пример, Гај Сорман (*Guy Sorman*) о Брежиту говори не као о супротстављању између десних конзервативаца и левих лабуриста, већ између присталица отворености и затварања, при чему се „затварање” тумачи као „враћање себи”, „трибализација”, и „неосновани страх” (према De Benoist 2021, 26). Другим речима, подле за или против изласка Британије из Европске уније престаје да буде политичко питање и претвара се у моралу поделу у којој су присталице изласка дисквалификоване као морално проблематични људи. Код појединих аутора присутна су чак и поређења популизма са вирусом (Nikolić 2021, 88) или се сасвим озбиљно говори о „дроги популизма” (Holtmann, Krappidel und Rehse 2006) чиме се сугерише да је реч о болести од које се треба лечити, што подразумева потребу радикалног супротстављања и борбе против популизма као и против било које друге болести. Укратко, популизам се интерпретира не као политички концепт, већ постаје ознака за морално проблематичан и неприхватљив став. У томе се иде толико далеко да се свако, макар и минимално, јачање деснице дочекује са дубоком забринутошћу као да је реч о новом Маршу на Рим. У складу са тим ставом, највећи део литературе о популизму и није објективног карактера, већ је у првом реду заинтересован за начине борбе против популизма. Тако се већ у првој реченици Милерове књиге поставља питање начина борбе против популизма (Miler 2017, 7). Другим речима, истраживачи се најчешће баве популизмом како би на основу налаза до којих дођу могли формулисати начине борбе против њега, што се истиче као „питање свих питања” (Николић 2021, 88). У неким случајевима се чак отворено позива на општу мобилизацију против наводних популиста.¹⁰ Укратко, циљ истраживања није да се неки нови политички феномен разуме или да се објасни његов настанак и развој, већ борба против њега; не да се анализира, већ да се стигматизује. Прича о расту популизма служи заправо као позив на узбуну и на збијање редова.

10 Дobar пример оваког става може се наћи код немачког новинара Ралфа Зочекa (*Ralf Sotscheck*) где аутор тврди да су десни политичари који се иначе етикетирају као популисти (Орбан, Трамп, Гауланд, Салвини, Качински) заправо фашисти. Одатле Зочек изводи позив на „директну акцију” против њих (Sotscheck 2020).

ПОПУЛИЗАМ КАО БОРБЕНИ ПОЈАМ

Масовна употреба појам популизма није само новинарски клише, нити знак интелектуалне лењости и повођења за некаквом модом. У случају популизма неопходно је присетити се Карла Шмита (*Carl Schmitt*) и његовог увида да „сви политички појмови, представе и речи имају *полемички* смисао; они имају у виду неку конкретну супротност, везани су за неку конкретну ситуацију чија је крајња консеквенција груписање пријатељ–непријатељ (које се испољава у рату или револуцији), а постају празне и утварне апстракције када та ситуација нестане” (Šmit 2001b, 21). Неоспорно је да је популизам један од тих полемичких или борбених појмова. То значи да његова сврха није да описује реалност него да служи као оружје у конкретної политичкој борби. Другим речима, такви појмови се користе како би се означио политички непријатељ и истовремено да се морално делегитимише његова позиција. Очигледно, овај појам не означава оне који су прихваћени као такмаци и легитимни учесници у политичком надметању већ служи да укаже на оне који се одбацују као непријатељи. То је недвосмислено потврђено у интервјуу који је секретар ЦДУ Марио Чаја дао недељнику *Шпигл* у које је АфД отворено назвао непријатељем (Czaja 2021). Ова изјава је још важнија зато што се говор о пријатељима и непријатељима обично сматра табуом у демократском друштву.

Како пише Лотар Фрице (*Lothar Fritze*) „главна метода помоћу које културни хегемон води борбу је ‘морализација’ политике и са њом повезано дезавуисање политичког противника. Тиме што политичка и медијска елита користи своју моћ како би једино позиције које она заступа прогласила морално дозвољеним и оним које се могу јавно заступати, она сопствена темељна убеђења штити од довођења у питање и критике” (Fritze 2021, 10–11). Истовремено се свако другачије мишљење жигосе као морално нелегитимно и политички опасно. У тој стратегији појам популизма игра важну улогу као средство за означавање неподобних. Да је реч о борбеном појму који треба да морално делегитимише противничку позицију јасно је из Милерових тврдњи да је популизам „особена моралистичка имажинација политике” односно да он нужно подразумева „полагање права на ексклузивно морално представљање” (Miler 2017, 30–46).¹¹ Спочитавање моралног ексклузивизма популистима служи

11 Ако су популисти они који за себе узимају ексклузивно право да говоре у име народа, онда би према Милеровом критеријуму и они који су рушили комунизам у централној и источној Европи и који су на улице Берлина и

да оправда морални ексклузивизам друге стране која на основу тога има право да тврди да један популиста и десничар попут Трампа не може бити њихов председник, односно да Трамп нема право да представља истинску Америку. Исто морално дискредитовање популизма присутно је код Бешића где се популизам описује као нека врста „кич” политичке културе, односно доводи у везу са другим морално проблематичним појмовима као што је ксенофобија (Bešić 2017, 175). Још бољи пример представља изјава Хилари Клинтон (*Hillary Clinton*) да су Трампови гласачи „јадници” чиме се поново сугерише сопствена морална супериорност. „Јадници” – а то ће рећи „расисти”, „сексисти”, „хомофоби”, „ксенофоби” – разуме се, не могу припадати истинској Америци и стварном цивилном друштву, па ни председник кога би ти „јадници” изабрали не може бити представник праве Америке. Исти покушај потврђивања сопствене моралне супериорности представља и изјава Ангеле Меркел да су демонстрације Пегиде у Дрездену срамота Немачке, што, такође, представља покушај да се демонстранти искључе из заједнице, пристojних, правих Немаца. Самим тим се против њих може позивати на контрапротест како би се „нетолерантни” одстранили из своје средине и изоловали. Постоје разни начини да се повуче граница између моралног и неморалног односно бројне могућности на које се може утврдити разлика између морално чистих и они који то нису. То се не постиже једино позивањем на „тиху већину” већ и онда када се граница повлачи између исправних, солидарних и толерантних грађана који дочекују мигранте и нетолерантних, ксенофобичних, социјал-шовинистичких популиста који траже затварање граница. Популизам се, дакле, схвата као ознака за патологију маса склоних ауторитаризму и ксенофобији. Заправо, морализација политичког конфликта је у првом реду усмерена на искуључивање популиста из дебате. Како је приметио Фуреди, тенденција да се популистичка

Лајпцига изашли са паролама: „Ми смо народ!” такође били популисти. Такође, Милерова тврдња да је за популисте народ „фиктиван ентитет” који постоји ван демократски процедура, те да стога када популистички политичари изгубе изборе не доживљавају тај неуспех као израз чињенице да они не представљају народ, већ га правдају тиме да се „већина није усудила да проговори” (Miler 2017, 37) такође није нешто што се може ограничити на популисте. Наиме, врло сличне изјаве давали су и популистички противници после успеха својих неуспеха, на пример, када се тражило да се понови референдум о Брегзиту јер бирачи нису били довољно добро обавештени, или нису знали за шта гласају. Такође, успех Жан-Мари Лепена у првом кругу председничких избора 2002. године правдан је slabим одзивом бирача, односно у основи истим аргументом о „већини” која се није изјаснила.

политика стигматизује као симптом психолошког поремећаја или ирационализма има дугу историју (Furedi, 2016). При томе је важно подвући да стигматизирајућа употреба популизма није ограничена само на политичаре, већ је одомаћена и у академској сфери где се пречесто популизам означава као опасност за демократију (Винклер) или чак као бег од разума и хуманизма (Макинон).

Будући полемички појам популизам је намерно мутно дефинисан пошто непрецизна дефиниција оставља више маневарског простора у оквиру конкретног политичког сукоба. Наиме, нејасно дефинисан популизам је погодан да се њиме етикетирају различити непријатељи. Јасна дефиниција и особине популизма су мање важне у односу на његов морални призив. Ако су критеријуми одређења популизма нејасни, онда је класификација ствар политичке одлуке. Крастев је то добро приметио када је поставио питање ко одлучује о томе ко је популиста (Krastev 2007, 59). На пример, раширена тврдња да популисти нуде лака и нереална решења ослобађа онога ко ту реч користи терета доказивања зашто би одређено конкретно решење било нереално. Довољно је рећи да је онај ко нешто предлаже популиста да би се прекинула дискусија о могућим решењима, јер ако популисти износе „јефтине аргументе” онда о томе и нема шта да се прича. То посебно долази до изражаја код Фрума када каже да популисти немају решења, да их није брига за решења и да чак ни не разумеју како би решења изгледала, док на другом месту додаје да популисте није брига за будућност (Griffiths 2019). Наравно, ту се прећутно претпоставља да је Фрум тај који разуме проблем и зна шта би било адекватно решење, као и да он и његови истомишљеници брину о будућности насупрот популистичким циницима, „битангама” и „покварењацима”. Међутим, тиме се отвара и много захтевније питање ко одређује која су решења „лака”, односно питање компетенције у политици (видети De Benoist 2021, 119–120). Непрецизно дефинисан популизам оставља широке могућности за блокирање сваке опозиционе иницијативе која се дискредитује као „лако решење”. Како примећује Крастев, на све захтеве за променом политике владе оптужбом за популизам (Krastev 2011, 13). Вреди поновити да таква широка употреба појма популизма служи деполитизацији.

Исти је случај и када се популистима пребацују корупција, клијентелизам и покушаји да се приграби државни апарат (Miler 2017, 15) при чему се губи из вида да се популизам јавља управо као критика корупције и клијентелизма. Другим речима, нису популисти измислили клијентелизам и корупцију, него се популизам најчешће

јавља као реакција на такве појаве. Како пише Глејден Папин (*Gladden Pappin*) „пуна процедурална одговорност је већ одбачена у ранијим стадијумима развоја неолибералне политике” (Pappin 2019), дакле, пре појаве Трампа и његових популиста. На исти начин, тешко је одрживо становиште критичара популизма где се са једне стране показује разумевање за демократски дефицит Европске уније уз истовремено инсистирање на високим демократским стандардима за Мађарску и Пољску у којима наводно владају популисти.

Полемички смисао има и везивање популистичке реторике за теорије завере. Како пише Милер (2017, 41, упореди Applebaum 2020) теорије завере су укоренење у популистичкој реторици и израћају из логике популизма. Тиме се постиже двоструки ефекат, јер се са једне стране свака критика владајућих елита унапред сумњичи као плод теорија завере, док се са друге стране пажња одвраћа од оних теорија завере и лажних вести које су усмерене против популиста, попут прича о руским хакерима који су помогли избор Трампа. Хофстатеров (*Richard Hofstadter*) појам параноидног стила политике који Крастев (*Krastev* 2007, 57) покушава да примени на опис политике у Пољској сасвим је применљив и на реакције у Америци на Трампову победу. Посебно се то уочава код Фрума током дебате са Беноном, где се оптужбе за популизам преплићу са оптужбама за „корупцију”, „плачкање државе”, „медијске манипулације”, „разарање институција”, „стварање подела у друштву” „прљаве зајмове из Русије” при чему се посебно инсистира на непатриотском, односно издајничком држању председника Трампа (Griffiths 2019). За Фрума су популисти у суштини „битанге и покварењаци и силеције”, а популизам „превара”, „лаж”. Исте оптужбе понавља и Еплбаум која такође без јасних доказа говори о руским парама и „тролинг операцијама” везиним за Брегзит, док пољску политичку елиту назива „бесном, осветољубивом и огорченом” (Applebaum 2020). Раст популизма је према њеном мишљењу резултат специфичних акција људи који не воле постојеће демократије. У коначници таква констатација и није ништа друго до покушај да се популизам објасни завером антидемократа.

Када се популизам изједначава са национализмом, расизмом, фашизмом, фундаментализмом или корупцијом, тада се свако ко се прогласи антипопулистом истовремено легитимизује као антинационалиста, антирасиста, антифашиста, антифундаменталиста и антикорупцијонаш. Уколико је популизам претња конституционализму и демократији, они који за себе обезбеде епитет антипопулиста аутоматски постају браниоци

уставне демократије. У томе се огледа употреба вредност овог појма.

Све у свему, наратив о „расту популизма” може бити користан као оружје за дискредитацију противника или за мобилизацију подршке у конкретним политичким сукобима, али остаје неупотребљив као аналитичко средство или дескриптивни модел. Наиме, реч је о појму чије значење је тешко ухватљиво и „чија је једина константна карактеристика пејоративна конотација” (Taguieff 1995, 9). Нејасан и непрецизно одређен појам онемогућује било какав смислен говор о „расту популизма”, будући да је немогуће мерити раст неодређене ствари за коју се каже да је пре свега питање степена и којој је примарна функција дискредитација политичког противника.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Agamben, Giorgio. 2005. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Applebaum, Anne. 2020. *Twilight of Democracy: The Seductive Lure of Authoritarianism*. New York: Doubleday.
- Benoist, de Alain. 2011. *The Problem of Democracy*. Arkos Media.
- Benoist, de Alain. 2021. *Der populistische Moment*. Berlin: Junge Freiheit Verlag.
- Bešić, Miloš. 2017. „Populizam u narativima predsedničkih kandidata na predsedničkim izborima u Srbiji 2017. godine” U *Populizam*, ur. Zoran Lutovac, 161–178. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Bobio, Norberto. 1990. *Budućnost demokratije. Odbrana pravila igre*. Beograd: Filip Višnjić.
- Czaja, Mario. 2021. “Die AfD ist unser politischer Feind Junge Freiheit Verlag.” *Der Spiegel*. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/mario-czaja-will-cdu-generalsekretaer-werden-die-afd-ist-unser-politischer-feind-a-6e91e063-e9db-427c-80c3-7d6bd68a60d7>.
- Decker, Frank. 2000. *Parteien unter Druck. Der neue Rechtspopulismus in den westlichen Demokratien*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Fritze Lothar. 2021. *Kulturkampf. Moralischer Universalismus statt Selbstbehauptung*. Dresden: Jungeuropa Verlag.
- Furedi, Frank. 2016. “Populism: a defence.” *Spiked*. 29. 11. 2016 <https://www.spiked-online.com/2016/11/29/populism-a-defence/>.

- Gauland, Alexander. 2019a. "Wir wollen den deutschen Nationalstaat erhalten!" *Freilich* 2: 10–20.
- Gauland, Alexander. 2019b. "Populismus und Demokratie." *Sezession* 88: 14–20.
- Griffiths, Rudyard. 2019. *The Rise of Populism: The Munk Debates*. Toronto: House of Anansi Press.
- Haidt, Jonathan. 2012. *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books.
- Hartleb, Florian. 2011. "Populismus." In *Politische Theorie und Politische Philosophie. Ein Handbuch*, eds. Hartmann Martin and Offe Claus, 53–55. München: C. H. Beck Verlag.
- Holtmann, Everhard, Adrienne, Krappidel, Sebastian Rehse. 2006. *Die Droge Populismus: Zur Kritik des politischen Vorurteils*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kailitz, Steffen. 2004. *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Einführung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kielmansegg, Peter Graf. 1991. „Koliko pluralizma podnosi demokratija?" *Gledišta* 3–4: 38–42.
- Krastev, Ivan. 2007. "The Strange Death of the Liberal Consensus." *Journal of Democracy* 18 (4): 56–63. doi:10.1353/jod.2007.0072.
- Krastev, Ivan. 2011. "The age of populism: reflections on the self-enmity of democracy." *European View* 10 (1): 11–16. doi.org/10.1007/s12290-011-0152-8.
- MacKinnon, Peter. 2022. *Canada in Question. Exploring Our Citizenship in the Twenty-First Century*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Michels, Robert. 1990. *Sociologija partija u suvremenoj demokraciji. Istraživanja o oligarhijskim tendencijama u životu skupina*. Zagreb: Informator Fakulteta političkih nauka.
- Miler, Jan–Verner. 2017. *Šta je populizam?*. Beograd: Fabrika knjiga, Pešćanik.
- Mouffe, Chantal. 2005. *On the Political*. London, New York: Routledge.
- Mudde, Cas, Kaltwasser, Cristóbal Rovira. 2012. *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Muf, Šantal. 2019. *Za levi populizam*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Nikolić, Rade. 2021. *Politička razmatranja. Traktat o političkom populizmu*. Beograd: Nova poetika.
- Norris, Pippa, Ronald, Inglehart. 2019. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pappin, Gladden. 2019. "Toward a Party of the State." *American Affairs* 3 (1): 149–160.
- Brubaker, Rogers. 2017. "Why Populism?" *Theory and Society* 46 (5): 357–385. doi.org/10.1007/s11186-017-9301-7.
- Sotscheck, Ralf. 2020. „Nicht naiv Testballons jagen." *Taz*. <https://taz.de/Debatte-Mit-Rechten-reden/!5555657/> 31/5/2020.
- Stevanović, Branislav. 2013. „O lažnim i stvarnim granicama tolerancije." *Srpska politička misao* 39 (1): 77–103. doi.org/10.22182/spm.3912013.4.
- Šmit, Karl. 2001a. „Duhovno-povesni položaj današnjeg parlamentarizma." U *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*, ur. Slobodan Samardžić, 145–202. Beograd: Filip Višnjić.
- Šmit, Karl. 2001b. „Pojam političkoga." U *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*, ur. Slobodan Samardžić, 15–52. Beograd: Filip Višnjić.
- Taguieff, Pierre-Andre. 1995. "Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem." *Telos* 1 (103): 9–43.
- Trailović, Dragan. 2012. „Populizam kao faktor slabljenja demokratskih kapaciteta političkih institucija Srbije." *Politička revija*, 32 (2): 65–82. doi.org/10.22182/pr.3222012.4.
- Vinkler, Hajnrih August. 2019. *Da li se Zapad raspada? O savremenoj krizi u Evropi i Americi*. Beograd: Albatros plus.

Dusan Dostanic*

Institute for Political Studies, Belgrade

IS THERE A RISE OF RIGHT-WING POPULISM IN EUROPE?

Resume

During the last few years, there has been a lot of talk about the rise of right-wing populism in European countries. Usually, this is not a value-neutral statement and the supposed rise of right-wing populism is often perceived as a danger or challenge to democracy. Yet, there are at least three objections to this widely accepted statement. First, it remains uncertain what populism really is, and what is it supposed to mean. The second objection is a problematic measure of the alleged “rise” and unclear starting position. The third problem is the normative tone of the statement which suggests that the right-wing conservative position is somehow problematic by itself and thus illegitimate. In this paper, the author will elaborate on these three points, claiming that the so-called rise of right-wing populism is indeed only an attempt of the national-conservative forces to reclaim their original political identity and articulate their positions in the new circumstances.

Keywords: Right-wing, Conservatism, Populism, Europe, Nationalism

* E-mail address: dusan.dostanic@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 23. јуна 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. августа 2022. године.